

SUALTI ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

ÇED VE BİLİRKİŞİ RAPORLARINDA TESPİT EDİLEN SORUNLAR, NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu panel Sualtı Araştırmaları Derneği tarafından yine SAD'ın yürütmekte olduğu “TÜRKİYE KIYILARINDA ÖNEMLİ DOĞA ALANLARININ KORUNMASI VE SAVUNMASI” projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Basınla birlikte yaklaşık 60 kişilik bir katılımcı ile gerçekleşmiş ve panel büyük oranda beklenen tartışma konusu sorunlarını ve çözüm önerilerini ele almıştır. Esas olarak panelde **Niteliksiz ÇED Raporları ve Bilirkişi Raporları** konusu ana hedef ise de, panelde bunun dışında genel olarak ÇED süreçleri ve mahkeme bilirkişi inceleme süreçleri üzerine de görüşler gelmiştir. Panel sırasında bu genel konulara girildiğinde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir.

Tarih : 23 Ocak 2016 / 09:00 – 17:00

Yer : Double Tree By Hilton, Alsancak, İzmir

Panelistler:

- Yrd. Doç. Dr. Can Bizsel (Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Tekn. Enstitüsü)
- Yeşim Altınkaya (Özel Sektör ÇED Firması Temsilcisi, İzmir)
- Av. Gökhan Candoğan (Ankara Barosu)
- Av. Emre Baturay Altınok (Ankara Barosu)
- Nesimi Ozan Veryeri (SAD Başkanı)
- Prof. Dr. Sedat Yerli (Hacettepe Üniversitesi, Biyoloji Bölümü)

Moderatör:

- Cem O. Kırac (SAD)

ÇED PANELİ ÖZET ÇIKTILARINDA GEÇEN KISALTMALAR

BK	Bilirkişi
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
SÇD	Stratejik Çevre Etki Değerlendirmesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
SAD	Sualtı Araştırmaları Derneği

GENEL GÖRÜŞLER

I. OTURUM

- ÇED onaylama bir Bakanlığa bağlı olmayan veya bir kurumun çatısı altında olmayan bağımsız devlet kurumlarınca yapılmalıdır.
- Çevresel standartlar ülkemizde oturmamıştır. Çevresel standartların oluşturulmasında birinci olarak net referans bilgi dağarcığı geliştirilmediği için uzmanlar sadece kendi referansları ile değerlendirme yapabiliyor. Bu nedenle referans bilgi dağarcığı geliştirilmelidir.
- ÇED uzmanların tamamen serbest kendi bilgi dağarcıkları ile ortaya koydukları etkiyi değerlendirmesidir. Burada bağımsızlığa önem verilmelidir.
- Karar alıcılar ÇED süreçlerinde konuyu hemen sonuca bağlamak yerine erteleme yöntemine de başvurmalarıdır.
- ÇED raporlarının ÇED İzleme Değerlendirme süreci daha açık ve şeffaf bir biçimde yönetilmelidir.
- ÇED raporunda etkilerin minimizasyonu ve etki derecesini somut olarak belirleme şansı yok bu kapsamda risk değerlendirme ve izleme çalışmaları önem arz etmektedir.
- ÇED raporları ÇED İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü tarafından izlenmektedir.
- Üniversiteler gibi bağımsız kuruluşlar ÇED ile ilgili görüş verebilmelidir.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı SÇD raporunun denetlenmesi konusunda da değerlendirme yapıyor.
- Özellikle risk altındaki türlerle ilgili değerlendirmeler, Stratejik ÇED kapsamında belirlendiği üzere bağımsız kuruluşlar tarafından denetlenmelidir. ÇED Müdürlüğü bu tür bir değerlendirme sorumluluğunda değildir.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı SÇD raporunun denetlenmesi konusunda da değerlendirme yapmaktadır. Denetim hususlarındaki hassasiyetler ÇED raporlarının kalitesinde belirleyicidir.
- Stratejik ÇED 2006 yılında yürürlüğe girmiş olmasına rağmen uygulanması noktasındaki sıkıntılar siyasi iradeyle ilgilidir.
- Çoğu devlette çevre düzenlemesi birinci planda olan bir argüman değil. Siyasiler çevresel ve ekonomik iki karar arasında kaldıklarında kararlarını ekonomik olan argümandan yana kullanmaktadırlar.
- Türkiye’de çevre hukuku, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında ileri denilecek düzeyde olsa da çevre konuları önemi öncelikli değildir.
- Davacıların BK ler den net ve teknik içerikli açıklayıcı rapor isteme, cevap talep etme ve bilirkişi raporlarına itiraz etme hakkı vardır.
- BK lerin konu üzerinde yeterliliği olan ve bunu kanıtlayan doktora düzeyi veya dengi çalışma tecrübesine sahip olması gerekmektedir.

- Bilirkişi tayininde uygunluk yeterlilik uzmanlık seviyesini belirleyen kriterler çok genel ve hassasiyetten uzaktır. Konuyla ilgili mevzuatın değişmesi, geliştirilmesi gerekmektedir.
- Genel kanı, kamunun yatırımlara karşı olmadığı yönündedir. Kamu nitelsiz ve yanlış raporlar ile tayin edilen yatırımların öncelikle yer ve ölçeklerine itiraz etmektedir.
- Aynı firmaların veya aynı şahısların farklı örneklerde ele alınan değerlendirme raporlarında tespit edilen kanaat ve değerlendirme kopyalamaları ÇED raporlarının analitik ve bilimsel yapısını sorgulamayı gerektiren bir husustur.
- Aynı bölgede aynı firma tarafından farklı zamanlarda yapılan biyo-çeşitlilik araştırma verilerinin yıllar içerisinde hiç değişim göstermeden aynı bulguları vermesi sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmadığına dair kanaatler geliştirmektedir.
- ÇED raporlarının bir bağımsız kurum / kişilerce değil, bağımsız kişi/kurumlar komisyonu tarafından hazırlanması uygundur.
- Mahkemelere sunulan bilirkişi raporları hakim kararında son derece yönlendirici nitelikte olabilmektedir.
- Yanlış, eksik ve hatalı ÇED ve bilirkişi raporları kamu bilgisine açıklanmalı ve itiraz süreçleri başlatılmalıdır. Bu noktada kamuya da görev düşmektedir.
- Hatalı ve eksik bilgilerle rapor yazan Bilir Kişilere yönelik yaptırım ve müeyyideler tanımlı ve açık olmalıdır.
- ÇED süreçleri çevre yönetiminde ana omurgaya oturtulmamalı, yüksek kamu çıkarı kavramı ile doğa koruma ÇED kapsamında karşı karşıya bırakılarak yatırımcı talebi veya siyasi bakışa göre şekil alma usulü olmamalıdır. Doğanın korunması da yüksek kamu çıkarı olarak belirlenmelidir.
- Çed, bir taahhüt niteliğinde olmamalıdır.
- Çed, bilgiye dayalı olmalıdır. En doğru hareket noktası teamüller, beklentiler değil, analitik bilgi olmalıdır.
- ÇED, biyolojik çeşitliliğin oluşum süresini göz ardı etmemeli, hassasiyetlerini iyi irdelemeli, ekolojik temelli alan araştırmaları dikkatle tamamlanmalı, önemli doğa alanları göz önünde bulundurulmalıdır.
- Akademik bilirkişiler doğru ve sağlıklı bilgi sağlamak ile sorumludurlar. Hakimler bu kaynaklardan alınan bilgiler doğrultusunda kanaatlerini şekillendirdiklerini belirtmektedirler.
- ÇED raporlarında raporu oluşturan şahısların isimleri ve sıfatları açıkça yazılmalıdır.
- Bilirkişi tayini konusunda mevzuat yetkin olmayan kişilerin görevlendirilmesini engelleyecek nitelikte değil.
- Raporlarda üretilen bilgiyi veren kişi ve kurumların akreditasyonu ile ilgili kriterler gerekmektedir.

II. OTURUM

- Çevre tanımı ÇED'in kalitesini belirler. Çevre nasıl tanımlanırsa ÇED raporu da ona göre değişir. Çevre sadece el değmemiş yerler olarak kabul edilirse yanlış olur.
- Yasa tasarısında BK'nin ne gibi özelliklerinin olacağı belirtilmemiş. Üst kurula bırakılmış.
- ÇED'de dikkate alınacak kriterlerin standardizasyonu lazım. Mevzuatın bütünlüklü olması gerek.
- Avrupa Birliğinde de genel anlamda bilirkişilik konusunda sorunlar yaşanmaktadır.
- Bilirkişilik ile ilgili 20 madde belirlenmiş ama bilirkişini nasıl atanacağına dair eksiklikler bulunmaktadır. Bilirkişi atama kriteri olarak herhangi net bir bulgu bulunamamıştır.
- ÇED Mevzuatının bütünlüklü olması gerekmektedir.
- SÇD işin planlama aşamasında yapılacaktır.
- Doğayı yok etmek kendimizi yok etmektir.
- BK atama kriterleri konusunda mevzuat yok
- Çevre vakfı kurucularından Engin Ural çevre konusu ile ilgili ABD'den kitaplar getirttiklerini ve ÇED ile ilgili taslakların anayasada prestij maddesi olduğunu belirtmiştir. Anayasa Maddesi 56. anayasa komisyonuna sunuldu. 82 yılında prestij maddesi olarak anayasaya girdi
- Çevre kanunu gerekiyordu ve ÇED raporu hazırlanması kanun metni haline geldi.
- Standart yönetmelik olarak yapılacaktı.83'ten 93 yılına kadar ÇED yasal mevzuatı oluşmadı. Kanun 6 ayda hazırlanması gerekir demişti. Bugünkü yönetmelik 7. ÇED yönetmeliği.
- 2008'den bu yana hukuki aykırılıklar Çevre Mühendisleri Odası tarafından ilgili kurumlara bildirildi.
- 83-93 arası işlemler ÇED'siz yapıldı.
- Yol yapımları ÇED'e tabi olmalıdır. Gebze yolu ÇED'siz yapılmıştır. Doğayı ikiye bölmektedir.
- İstenir – istenebilir ifadeleri arasında büyük uçurum var. Bu fark çevresel yıkıma sebep olabiliyor.
- Proje önerileri ÇED gereğini oluşturan kriterlerinin altında sayısal hedefler verilerek , değerlendirme gereği dışında tutulabiliyor. Örneğin maden çalışmalarında bütün alan bir veya bir kaç bölüme ayrılarak çalışma alanı 24.99 hektar denilerek, ÇED'den kapsamı dışında kaldırılıyor. Sonra yanındaki arsa için de aynı işi yapıp maden arama ruhsatı alınabiliyor.
- ÇED hükümetlerin ve iktidarın oyun hamuru olmuş durumda.
- Bilirkişi ücretleri üst noktalara çıkmıştır. Açılan davalarda bilirkişi ücretlerini yatıramama ile karşı karşıya gelmektedir. Bu da dava süreçlerini olumsuz etkilemektedir.
- Sivil toplum örgütleri ÇED süreçlerine itiraz davaları açabiliyor ancak bu noktaya gelmesi tercih edilen bir durum değildir kanaati hakimdir.

- ÇED raporlarının sonunda sentez bilgi eksiliği saptanabiliyor. Bilirkişiler sorumluluk konularını nitelikli ve sayısal bilgi yerine kişisel kanaatle açıklama teamülü gösterebiliyor. ÇED rapor sonunda “kamu yararı vardır” gibi yönlendirici ifadeler yazılıyor.
- ÇED görüşleri yerel veya uzman STK görüşlerini sunmalıdır.
- Sağlıklı rapor süreçlerinin desteklenmesi amacıyla STK’lar arası iş birliği gerekmektedir.
- ÇED mevzuatının başından bu yana sekiz defa değiştirilmesi aslında ÇED’de ciddi bir belirsizliğin mevcut olduğunu gösterir.
- Mahkeme kararları çıkıyor ancak çıkan kararlar uygulanma ve uygulatma şansı bulamıyor.
- Bilirkişi ücretleri yüksek ve ayrıca her dava en az bir bilirkişi demek. BK ücreti: Aynı konuda 10 ayrı dava açılmış; 10 ayrı masraf demektir.
- Hukuk fakültelerinde çevre hukuku dersleri ana ders olarak müfredata getirilmesi ve bu konuda STK’ların görüşlerine başvurulması önem taşımaktadır. Çünkü genç insanlar bu konuda daha fazla bilgilendirilmeli ve konuya ilgileri artırılmalıdır.
- Kararları olumlu ve olumsuz örnekleri ile paylaşılmalıdır.
- Mevzuatta konunun uzmanı kişilerden bilirkişi seçilmesi diye hüküm var ancak konunun uzmanı kimdir husus belirtilmemektedir.
- Konunun gerçekten uzmanı bilirkişilerin konu hakkında raporu talep edilecekse sağlıklı bir rapor olması için; davada hangi bilgilere ihtiyaç olduğu net olarak mahkemeye sunulmalıdır. Dava açarken iyi hazırlanmalı ve ne niteliklere sahip bir bilirkişi olması gerektiği belirtilmelidir. Ancak tabii ki de uygulamada zorluklar ortaya çıkacaktır.
- Var olan bilirkişi mevzuatının sağladığı imkanları sonuna kadar kullanmak göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bilirkişiden ne talep edildiği dosyaya net bir şekilde yazılmalıdır buna bağlı olarak gerekli durumlarda bilirkişiye iptal davası açılabilir.
- Davada yükü kişilerin üzerinden alarak sürecin üzerine gidilmelidir.
- Türkiye’de BK kanun hükümleri var. Mahkemenin konunun uzmanı kişilerin seçilmesi yönünde şartların oluşturulması gereklidir. Bilirkişi ilgilendiği konunun etkilediği etkilendiği bütünü görecektir, değerlendirecek ilim ve tecrübede (akademik bakış kapasitesinde) olmalıdır.
- Mahkemeye dava açarken hangi alanlarda uzmanlık istendiği yazılmalı. BK’den ne isteniyor açık olmalıdır.
- Bilirkişi seçim ve atamasında var olanı düzenlemeyi uygulatamazken yeni düzenleme getirmek anlamsız olacaktır.
- Bilirkişinin görüş verdiği hususta rapor olumsuz olduğu halde olumlu mahkeme kararı çıkabiliyor.
- ÇED süreçlerinde Ön ÇED dikkatle ele alınmalı, yatırımcı riskli yatırım alanlarına niteliksiz ÇED süreçleriyle yönlendirilmemelidir. Yatırımcının doğru yönlendirilmesi gözetilmelidir.
- Resmi kurumlar ÇED raporu içeriklerini kamu adına hassasiyetle denetlemelidir.
- Raporları denetleyen uzmanların gerekli buldukları noktalarda revizyon isteme inisiyatifleri bulunmalıdır.

- Genel olarak çoğu kez tecrübe edilen temayül, yönetmeliklerin tamamlanması gereken bir prosedür olarak görülmesine bağlı, yüzeysel ve uygulama gereklerini belirleyen esasları derinliğine, teknik olarak irdelemekten uzak raporlamaların, kanaatlerin oluşmasıdır.
- ÇED raporları mahkeme süreçlerine taşınmaya gerek olmadan, denetim ve izleme süreçlerinde kamu yararına olacak şekilde tamamlanabilmelidir.
- Yurt dışından referans alınan yönetmelik, tüzük maddelerinin yanlış, parçalı çevirileri bütünlükten uzak sentez ve yorumlara neden oluyor.
- Genel olarak bilirkişilik tecrübesi olan kişilerin ihtiyaç duyulan alanda hiçbir bilgisi olmamasına rağmen rapor hazırlamaları ahlaki değildir. Bu konuyla ilgili cezai müeyyidelerin güçlü ve caydırıcı olması önem taşımaktadır.

PANELİSTLERİN KONUŞMALARINDAN ÖZET

Yrd. Doç. Dr. K. Can Bizsel:

- Çevresel standartların tam olarak oturmadığı
- Kanadan örneğinde ÇED bağımsız devlet kuruluşlarınca yapılmaktadır.
- ÇED uzmanların tamamen serbest kendi bilgi dağarcıkları ile ortaya koydukları etkiyi değerlendirmesidir. Burada bağımsızlığa önem verilmelidir.
- Karar alıcılar ÇED süreçlerinde konuyu hemen sonuca bağlamak yerine erteleme yöntemine de başvurmalıdırlar.
- Çevresel standartların oluşturulmasında birinci olarak net referans bilgi dağarcığı geliştirilmediği için uzmanlar sadece kendi referansları ile değerlendirme yapılabiliyor. Bu nedenle referans bilgi dağarcığı geliştirilmelidir.
- Süreci açık ve şeffaf bir biçimde gerçekleştirecek bir düzenleme yapılmamıştır. ÇED raporlarının ÇED İzleme Değerlendirme süreci daha açık ve şeffaf bir biçimde yönetilmelidir.
- Etkilerin minimizasyonu yönetimi ÇED raporunda problem.
- (ÇED’i hazırlayan uzmanların bilgileri ile) Etki derecesini somut olarak belirleme şansı yok.

Cem O. Kırac (Moderatör):

- ÇED raporları ÇED İzleme ve Değerlendirme Gn. Md.lüğü tarafından izleniyor
- Üniversiteler ve STK lar gibi bağımsız kuruluşlar ÇED Raporları üzerine görüş verebilmeli, değerlendirme toplantılarına çağrılmalı.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı SÇD raporunun denetlenmesi Konusunda da değerlendirme yapıyor.

- Bu raporlar ÇED Gn.Md.lüğü tarafından nasıl bir filtreden geçiyor? ÇED Gn.Md.lüğü risk altındaki türleri bilemez. Stratejik ÇED’de bir filtre görünüyor, bunu da bağımsız kuruluşlar denetliyor.

Av. Gökhan Candoğan (Hukukçu):

- SÇD ile ilgili tarihsel bilgilerden bahsetti. SÇD Avrupa’da 2006 yılında yürürlüğe girdi.
- SÇD ve ÇED deki sıkıntılar siyasi iradede yatıyor.
- Çoğu devlette çevre düzenlemesi birinci planda olan bir argüman değil. Siyasiler çevresel ve ekonomik iki karar arasında kaldıklarında kararlarını ekonomik olan argümandan yana kullanmaktadırlar.
- Çevre konuları 1. sırada olan konular değil Türkiye’de.
- Ayrıca Türkiye’de ve Dünya’da enerji üretimindeki sera gazları da çevresel kirlenmede etkin rol oynamakta.
- Davacı taraf dava dilekçesinde 2-3 sayfalık Bilirkişilerden (BK) somut olarak cevap talep etmesi gerekir.
- Davacı tarafın seçilen (görevlendirilen) BK lere bir kez itiraz etme şansı var.
- Çevre hukuku konusunda sorunlarımızın varlığına rağmen, yargısal anlamda belirli bir düzeyde olduğumuzu da kabul etmemiz gerekir. Polonya’da “termik santraller ile ilgili düzenlenen bir etkinlikte, diğer katılımcı ülkeler anlatımları, özellikle Balkan ülkelerinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde Türkiye’nin çevre hukuku konusunda belirli bir düzeyde olduğunu görmek şaşırtıcı oldu.

Cem O. Kıracı (Moderatör):

- Bilirkişiler en azından konuyla ilgili yeterliliği ispatlı kişiler olsun.
- Ancak BK’lerin gerçekten uzman olduklarına hakim karar veremiyor.
- Hakim göz doktoru istiyor, beyin cerrahı geliyor. Söz konusu bir BK olmanın kriteri nedir?
- Sorun: Konular ihtisaslaşma gerektiren detayda. BK seçim kriterinde mevzuatın değişmesi gerekir. Böbrek ameliyatı olacak hasta KBB’ye yatar mı? Yaşadığımız örnekler aynı bu çerçevede.
- Yatırıma ve enerjiye karşı değiliz. Ancak yatırımın tam yeri tartışmaya çok açık konular haline geliyor Türkiye’de.

Yeşim Altunkaya (Özel Sektör, ÇED Firması Temsilcisi):

- ÇED yönetmeliklerle yeniden düzenlenmeli
- Genel olarak aynı firmaların benzer ÇED raporlarını hazırlamaları kaynaklı da sorun yaşıyor. ÇED raporu BK’ler tarafından hazırlanıyor ama kopyala-yapıştır yöntemi ile hazırlanıyor.

- Bölgenin flora ve faunası ile ilgili araştırma yapılması gerekiyor ama raporları aynı firma hazırladığı için bilgileri araştırmadan eski bilgilerin aynısını kullanmakla yetiniyor.
- Ne yazık ki, yaşadığımız pratiklerde görmekteyiz ki, ÇED raporlarının sunumu da genellikle benzer şekilde kopyala yapıştır biçimde yapılmaktadır.
- ÇED'e bir BK tarafından değil, BK komisyonu tarafından rapor sunulması, değerlendirme verilmesi uygun olur.

Cem O. Kıraç (Moderatör):

- Bizlerin de yıllara dayalı gözlemlerine göre çok ciddi yanlış ve eksikler var raporlarda. Çok iyi bildiğiniz alanlarda böyle bir rapor okuduğunuzda çok daha çarpıcı şekilde farkına varılıyor raporlardaki niteliksizlik. Bundan dolayı BK raporları yetkin kişiler tarafından oluşturulmalı.
- Bilirkişiler yanlış, eksik ve yanıltıcı raporlar yazıyorlar bu da hakimi karar verme sürecinde yanılgıya düşürebiliyor. Bunun aksi olma şansı yok, zira hakim tamamen bu rapora bel bağlamış durumda.
- Yanlış, eksik ve hatalı ÇED raporu yazılırsa ifşa edilmeli ve dava süreci başlatılmalı. Hatalı rapor yazan BK'ye müeyyide olmuyor. Bu da ayrı bir mevzuat eksikliği. Ya da cezası varsa bile sanırım çok caydırıcı değil. Çünkü bu konuda kamuoyuna yansımış ceza almış bir ÇED Raporu hazırlayan danışman firma ya da BK duymadık.

N. Ozan Veryeri (SAD):

- Yatırımdan yerelde ne anlaşılıyor, yerel bakış açısı nasıl?
- ÇED bilim üretme süreci değil siyasi bir süreçtir.
- İngiltere sanayi devrimi sırasında doğasını ve ormanlarını yok etmiştir. Bu gibi ülkelerden ders alınmalı. ÇED İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler bize yol gösterebilir.
- ÇED bir taahhüt şeklinde oluşmuştur.

Prof. Dr. Sedat Yerli (Hacettepe Üniv, Biyolog):

- ÇED sürecinin bilgiye dayalı olması gerekmektedir.
- Biyolojik çeşitliliğin korunmasında en doğru hareket noktası bilgiye dayanmaktır.
- Tabiat ile ilgili sağlıklı bilgileri nasıl elde edilebilir konusu ciddi ve uzun soluklu bir araştırmayı gerektirir. Uzmanın araştırılmasının bütünü ne kadar temsil ettiği büyük bir sorundur.
- Ekolojik temelli alan araştırmaları yapılması lazım, korumada evrensel ihtiyatlılık ilkesinin hakim kılınması gereklidir.
- Bir ülkenin biyolojik çeşitliliğinin oluşması anlık değildir, tarihseldir. Bu nedenle biyolojik çeşitlilik değerlendirilmesinde tarihsel bilgiler de göz önünde tutulmalıdır.
- Tarihsellik kadar diğer önemli bir konu ise Ülke ve bölge için önemli türleri hangi riskler ile tehlike altında olabileceği konusunda somut kriterlerin kullanılmasıdır.

- Günümüzde Türkiye için kendi için tutarsızlıkları olan ve ölçme kapasitesi düşük bazı yöntemlerin kamu ve kullanıcılara önerilmesi girişimleri vardır. Bu başlangıçta değinilen bilgiye dayanılması gerçeğinin bilgiye dayanılıyormuş gibi bir halidir. Kamu ve karar vericiler bu konuda itinalı olmalıdır.
- Kaybedilen biyolojik çeşitlilik geri dönülmezdir. Birinci kamu yararı mevcut olanı kaybetmemek ve/veya olabildiğince korumaktır.
- ÇED sürecinde önemli doğa alanların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.
- Akademik karar vericiler doğru ve sağlıklı bilgiler sağlamalıdır. Çünkü hakimler karar alırken akademiye danışmaları sonucunda kanaate vardıklarını belirtmektedirler.
- Ayrıca son dönemlerde ÇED raporlarını kimin hazırladığına dair bilgilere kolayca ulaşılabilir. Bu da şeffaflık ilkesi ile çalışmakta, tarafsız olmama durumunda gizlenmeye yol açabilmektedir.

Cem O. Kıraç (Moderatör):

- Raporlar uzmanlar tarafından bilgi temelli olarak hazırlanmalı.
- Soru: Hem bilim insanı hem karar verici olarak mahkeme birinden BK olmasını talep ederse ama konu farklı ise bu kişi talebi kabul etmeli mi?
- İnsanlar birçok durumda konusunda uzman olmadıkları halde kendilerini “yetkin” gösteriyor. Ancak bu yetkinlik test edilmiyor daha doğrusu baştan etkin bir ölçütlemeye (kriterleme) yok. Dolayısıyla mevcut durumda bu “bilirkişi isteme ve atama” yanlış sisteminde engelleyici mevzuat yok.

Prof. Dr. Sedat Yerli (Hacettepe Üniv., Biyolog)

- Bilgiyi akredite edici kriterler lazım. Kamu sıkı eleme yapmalı.
- Son raporlarda konu uzman isimleri görülüyor.

II. OTURUM

Yrd. Doç. Dr. Can Bizsel (DEU, Biyolog):

- Çevre tanımı ÇED’in kalitesini nasıl belirler.
- Çevre nasıl tanımlanırsa ÇED raporu da ona göre değişir.
- Çevre sadece el değmemiş yerler olarak kabul edilirse yanlış olur.
- Tanımlama önemli.
- Yasa tasarısında BK’nin ne gibi özelliklerinin olacağı belirtilmemiş. Üst kurula bırakılmış.

- ÇED’de dikkate alınacak kriterlerin standardizasyonu lazım. Mevzuatın bütünleşik olması gerek.
- Avrupa Birliğinde de genel anlamda bilirkişilik konusunda sorunlar yaşanmaktadır.
- Bilirkişilik ile ilgili 20 madde belirlenmiş ama bilirkişinin nasıl atanacağına dair eksiklikler bulunmaktadır.
- Mevzuatın bütünleşik olması gerekmektedir.
- SÇD işin planlama aşamasında yapılacaktır.
- Doğayı yok etmek kendimizi yok etmektir.
- Bilirkişi atama kriteri olarak herhangi net bir buluşu bulunamamıştır.

Av. Emre Baturay Altınok (Ankara Barosu Hukucusu):

- Çevre Vakfı kurucularından Engin Ural çevre konusu ile ilgili ABD’den kitaplar getirttiklerini ve ÇED ile ilgili taslakların anayasada prestij maddesi olduğunu belirtmiştir. Anayasa Maddesi 56 anayasa komisyonuna sunuldu. 82 yılında prestij maddesi olarak anayasaya girdi
- Çevre kanunu gerekiyordu ve ÇED raporu hazırlanması kanun metni haline geldi.
- Standart yönetmelik olarak yapılacaktı
- 83’ten 93 yılına kadar ÇED yasal mevzuatı oluşmadı. Kanun 6 ayda hazırlanması gerekir demişti.
- Bugünkü 7. ÇED yönetmeliği.
- 2008’den bu yana hukuki aykırılıklar Çevre Mühendisleri Odası tarafından bildirildi.
- 83-93 arası işlemler ÇED’siz yapıldı.
- Gebze yolu ÇED’siz yapılmıştır. Doğayı ikiye bölmektedir.
- İstenir – istenebilir ifadeleri çevresel yıkıma sebep olabiliyor.
- Bir projede ÇED istenir alt sınırı 25 hektar ise proje alanı 24.99 hektar denilerek ÇED’den kurtarılıyor. Sonra yanındaki arsa için de aynı işi yapıp maden arama ruhsatı alınabiliyor.
- Konuşmasına ÇED ile ilgili tarihsel süreç konusunda bilgi verildi.
- ÇED hükümetlerin ve iktidarın oyun hamuru olmuş durumda.
- Bilirkişi ücretleri üst noktalara çıkmıştır. Açılan davalarda bilirkişi ücretlerini yatıramama ile karşı karşıya gelinmektedir. Bu da dava süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Cem O. Kıraç (Moderatör):

- SAD hukuka aykırılık durumlarında dava açabiliyor ama bu son aşama. Öncelikle görüşmelerle, resmi yazışmalarla ve toplantılarda görüşlerimizi ve gerekçeleri sunarak ilerliyoruz. Genel çalışma şeklimiz budur. İlgili resmi kurumlarla istişare ve görüş veriş öncelikli prensibimizdir.
- Ancak bazı yanlış yer sorunlu yatırımlarda ne kadar görüşlerimiz aktarılsa da yatırımın bile bile yanlış yere yapıldığını ve bunun kabul edilecek ölçütlerde olmadığını görüyoruz.

- Örneğin Mersin Yeşilovacık Liman Davasında Bilirkişi Raporunun en sonunda hakimin tam istediği bilgiler yok.
- Ayrıca baştan yazılan ÇED raporu da sorunlu idi. Yeşilovacık'ta bu şekilde ÇED raporu verildi.
- ÇED rapor sonunda “kamu yararı vardır” gibi yönlendirici ifadeler yazılıyor. Danışman firma veya Bilirkişilerin üzerlerine kesinlikle vazife olmadığı halde “bu projede kamu yararı vardır” ifadeleri son derece yanlış ve kabul edilmeyecek bir yaklaşımdır. Zira mahkemenin düşüncelerini etkilemeye yönelik ifadelerdir ve aslında Bilirkişilerden böyle bir yorum değil sadece konuyla ilgili bilimsel gerçekleri kaleme alması beklenmektedir.

Av. Gökhan Candoğan (Ankara Barosu Avukatı):

- STK'lar dahil ilgili uzman kuruluşlardan ÇED Raporları üzerine görüşler alınmalı.
- ÇED ve Bilirkişi konularında STK'lar arası iş birliği lazım.
- ÇED Yönetmeliği'nin örneğin sekiz defa değiştirilmesi aslında ÇED'de ciddi bir belirsizliğin mevcut olduğunu gösterir.
- Mahkeme kararları çıkıyor ancak çıkan kararlar uygulanma ve uygulatma şansı bulamıyor.
- Bilirkişi ücretleri yüksek ve ayrıca her dava en az bir bilirkişi demek. BK ücreti: Aynı konuda 10 ayrı dava açılmış; 10 ayrı masraf demektir.
- Hukuk fakültelerinde çevre hukuku dersleri ana ders olarak müfredata getirilmesi ve bu konuda STK'ların görüşlerine başvurulması önem taşımaktadır. Çünkü genç insanlar bu konuda daha fazla bilgilendirilmeli ve konuya ilgileri artırılmalıdır.
- Kararlar olumlu ve olumsuz örnekleri ile ortak bir veri tabanı oluşturularak paylaşılmalıdır.
- Mevzuatta konunun uzmanı kişilerden bilirkişi seçilmesi diye hüküm var ancak konunun uzmanı kimdir husus belirtilmemektedir.
- Konunun gerçekten uzmanı Bilirkişilerin konu hakkında raporu talep edilecekse sağlıklı bir rapor olması için; davada hangi bilgilere ihtiyaç olduğu net olarak mahkemeye sunulmalıdır. Dava açarken iyi hazırlanmalı ve ne niteliklere sahip bir bilirkişi olması gerektiği belirtilmelidir. Ancak tabii ki de uygulamada zorluklar ortaya çıkacaktır.
- Var olan mevzuatın sağladığı imkanları sonuna kadar kullanmak göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bilirkişiden ne talep edildiği dosyaya net bir şekilde yazılmalıdır buna bağlı olarak gerekli durumlarda bilirkişiye itiraz edilebilmektedir.
- Davada yükü kişilerin üzerinden alıp kurumlar üzerinden süreçler takip edilmelidir.

Cem O. Kırış (Moderatör):

- Hakim önüne gelen bilirkişi listesinden en üsttekini (mecburen) kabul ediyor.
- Ayrıca Bilirkişi raporlarında esas sorulan soruya cevap verilmesi bir yana, Bilirkişi Raporları sonuç kısmında Bilirkişiler görevleri olmadığı halde, yatırımla ilgili adeta

yatırımın tarafı gibi davranarak yanlı ve çok can alıcı bir ifade kullanıyorlar; “etkilerinin yanı sıra söz konusu yatırım kamu menfaati yararınadır. Yapılmasında fayda vardır”. Bu son derece yanlı bir uygulamadır. Bilirkişinin hakimi yönlendirmeye ve bir yargıya varmasına etki edecek yönlendirme ifadeleri kullanmaya hakkı yoktur.

Av. Gökhan Candoğan (Ankara Barosu Avukatı):

- Bizde BK kanun hükümleri var. Mahkemenin zorlanması lazım. Konunun uzmanı kişilerden seçilmeli. Bütünü görecektir akademik bakış lazım.
- Mahkemeye dava açarken hangi alanlarda uzmanlık istendiği yazılmalı. BK’den ne isteniyor açık olmalı.
- Var olanı uygulatamazken yeni düzenleme getirmek anlamsız.
- Rapor olumsuz olduğu halde olumlu mahkeme kararı çıkabiliyor.

Yeşim Altunkaya:

- ÇED raporu yatırımcıya öncelikle sunulmalı ÇED süreci yatırımcı adına başlatılmalıdır.
- Resmi kurumlar – Bakanlık ÇED raporunu kamu adına denetlemeli.
- Denetleyici inisiyatif olamıyor.
- Denetleyicinin raporun yenilenmesini isteme şansı yok.
- Branşımızla ilgili çok yönetmelik çıkıyor.
- Yönetmelikler şu anda sadece bir prosedür olarak kabul edilmektedir. Raporlama yapan kişilerin de konu ile ilgili yetkisi ve bilgisi olmadığından yönetmeliklerde yazan adımları sadece prosedürü yapmak adına yerine getirmektedirler. Böylece işin derinine inmeden içinden çıkılmaktadır.
- Süreç mahkemeye taşınmadan süreç kamu yararına denetlenip sonlandırılmalıdır.
- Yönetmeliklerin çoğunun tercüme şeklinde hazırlanıyor. Bu nedenle yanlı tercüme ya da konu ile ilgili sadece bir parça çevirinin alınması anlamda bütünlüğü olmayan parçalı bir tüzüğe yol açıyor.
- Bilirkişi seçilirken tecrübeli kişilerden seçilmiş ancak istenilen alanda hiçbir bilgisi olmamasına rağmen konu ile ilgili rapor hazırlamış ve bilirkişilik yapmış kişiler mevcuttur.

N. Ozan Veryeri

- Adalet ve eğitim sisteminin değişmesi lazım.
- Somut bir örnekle kıyıda yapılacak büyük bir proje için “işin etkisi 100 yıl sürer” dedik, bir akademisyen bize “işte bakın, etkisi geçici” diyerek tüm olumsuzlukları güya akladı.
- Deniz koruma ile ilgili bürokrat “mücadele etmenize gerek yok” diyor.

- Yatırımcı doğaya zarar verdiğini biliyor, bu çoğu kez kaçınılmaz, bu nedenle ÇED yatırımcıyı doğru yönlendirmeli ÇED'in amacı etkileri yönetmek.
- Yatırımcılar Bakana “doğayı katlediyoruz bize nasıl izin veriyorsunuz” diye sordular.
- Mevzuat, Can Hoca'nın dediği gibi sade olmalı.
- Ölçülü rant iyi ama sosyal ve adil paylaşım yok.
- Yarım günlük gözlemlerle BK nesli tehlike altında canlı hakkında kanaat kullanıyor, sahada gözlenmedi diyor, işin ehli olmayan bilirkişiler bu tür hassas süreçlerde yanlış yönlendirme yapıyorlar.

SORULAR ve ÖNERİLER

Mustafa Erkalkan

- Karabiga örneği'nde fabrikaların foklara tehdit ile ilgili ilişkisi nedir?

N. Ozan Veryeri:

- Yıkıcı etkisi olacak. Doğa kalmayacak dolayısıyla fok da kalmayacak.

Gediz Üniversitesi Gülsün Ayhan Aygörmez

- BK'ler üst kurula şikayet edilip ceza verilebilir. Cezai anlamda doğacak zarar BK'lere yüklenecek
- SÇD daha uygulanmadan bunun stratejik anlamda uygulanabilirliği var mıdır sorusunu soruyor.
- ÇED yönetmeliği kanun olmalı bilgi sahibi kişi ve kuruluşlara başvurularak kanun haline getirilebilir.

Ozan Veryeri:

- ÇED yaparken alternatif çözüm kavramı var. Zaten ÇED'de bu süreç var.

Gediz Üniv. Gülsün Ayhan Aygörmez:

- ÇED'de daha somut olmalı.

Ozan Veryeri:

- Genel çerçevede Stratejik ÇED hazırlanır.
- ÇED Raporları ise her bir proje bazında her vaka için ayrı ayrı hazırlanır.

Yrd. Doç. Dr. Can Bizsel

- ÇED yapılacak alanı yatırım yapacak kuruluş zaten çok iyi tanıyor. Kuruluş araştırma yapıp buraya yatırım yapacağını haber verdiği zaman devletin haberi oluyor. Ve sonrasında ÇED yapılıyor.
- Tek bir çevre koruma kriteri ve bağımsız siyasete bağlı olmayan bir kuruluş oluşturulmalı.
- Bağımsız kuruluş profesyonel kişilerden bilgi almalı.

- Standartlar oluşturulmalı ve bu standartların şeffaf test edilebilir olmasını sağlayacak bir düzenleme getirilmeli. (Ör: Böylece beş ton balık yetiştirilebilecek bir yerde 1 ton yetiştirilmesinin ya da tam tersi durumun önüne geçilebilir.)

Cem Orkun Kıracı:

- SÇD sisteminin Türkiye'deki sistemle alakası yok Avrupa'da SÇD bağımsız kuruluşlarca en az üç denetimden geçmekte.
- Bağımsız bir ÇED izleme kuruluşu oluşturulmalı.
- Bilgi ve verilere erişim, aynı zamanda saydamlık konusu sorunlu.
- Bir bilirkişinin toplanan verileri paylaşması gerekir ki bilgi paylaşımı ve veri kaybı olmasın aynı veri sonucuna ulaşmada yararlı olur. Aman bilgi paylaşımı ile ilgili bir kural olmadığı için veriler sağlıklı paylaşılmamaktadır. ÇED Raporları talep edildiği halde çoğu zaman bu raporların ilgililenlere verilmesinden imtina ediliyor.
- Onlarca ÇED raporu gördük, hiç biri dört dörtlük değil. Çok hatalı, yanlış ve eksik bilgilerle süslenmiş ve yanıltıcı bilgiler içerenlerin sayısı ise tahmin edeceğimizden çok fazla. İlgili birimden birçok aşamadan geçiyor ve en sonunda Bakan imzalıyor. Bu mekanizma çok sorunlu ve doğal olarak mahkemelik oluyor ve tıkanıyor. Bu yüzden mevcut ÇED mekanizması değişmeli.
- Bağımsız bir ÇED İzleme ve Denetleme birimi olmalı.

Yrd Doç Dr Can Bizsel

- Elde edilen bilgiler paylaşılmalı. Farklı BK'ler aynı sonuca varmalı.
- ÇED raporları (tarafar uzman olamayacağından) açık ve anlaşılır olmak zorundadır.
- BK'ler bir kütüğe kayıtlı olmalı, onun için meslek odasına kayıtlı olmalı ihtiyacı olan kütüğe baş vurabilir. Kütükte BK'nin performansı ve sicili görülebilir.

Av. Gökhan Candoğan

- BK'lik nispeten daha iyi bir hale geldi.
- Sorunlar tabii var. Dokümantasyon eksik.
- Paylaşılabilmesi için bütün işlem dokümanter edilmeli.
- Bilgi edinme kanunu var.
- Aarhus Konvansiyonu (Türkiye taraf değil) Bu konuda, Sözleşme'nin türkçe çevirisini Bakanlıktan bilgi edinme kanunu ile talep ettik ve Bakanlık bize gönderdi.

Halim Kasım (TEMA):

- BK'ler uzmanlardan oluşuyor. Sorun: Bilgisayar sisteminden atama yapılıyor ama sistem iyi çalışmıyor. Yönlendirilmiş BK atamasını önlemek gerek.
- STK'lar müdahil olmalı.
- BK uzman olmayabilir.

Cem O. Kıracı (Moderatör):

- Buna katılmak mümkün değil, tam tersine BK'nin kesinlikle konusunda çok iyi uzman olması lazım.

- Yeşilovacık Liman davasında BK lerin hiçbiri, dava konusu canlı olan Akdeniz foku hakkında bilimsel yayını olmayan hatta, ne yazık ki Akdeniz fokunun doğadaki davranışlarını görmemiş, fikri olmayan insanlar.
- Bu görüş geçerli olsa, hakim uzman değil, BK uzman değil... O zaman kim nasıl karar verecek? Biraz önce söylenen görüşünüze katılmak mümkün değil. Hakimin bilmemesi olabilir. Ancak danıştığı Bilirkişi içinde dört dörtlük olmalı ki hakime doğru bilgi sunabilsin.

Yrd Doç Dr Can Bizsel

- Raporda kamu yararı var diyen BK raporu hakim önüne gelince raporu geçersiz sayacak mevzuat var mı?

Av. Emre Baturay Altınok

- Hakimin vicdani takdiridir.
- BK her alanda sorunlu.
- Yargılama aslında BK tarafından yapılıyor.
- BK kriterleri nasıl düzenlenir.
- Bilimsel özerklik, bilimsel özgürlük lazım
- BK seçim kriteri hakime bağlı. BK bilgisayardan otomatikman atanmaz.

Doç. Dr. Vahdet Ünal (EÜ, Akademisyen, Balıkçılık)

- Hakim BK atarken talebini Üniversitede Dekanlığa iletiyor. Dekanlık uzman kişiyi atıyor. Dolayısı ile uzman olmayan kişinin atanamaz olması gerekir mi?

Yrd. Doç. Dr. Can Bizsel (DEÜ, Akademisyen, Biyolog):

- Bakanlık koordinasyonu yasalarında olmasına rağmen sadece görüş sorma şeklinde oluyor.

Ceyla İnmeler:

- Vizeleme olmadığı için gemi mühendisleri BK'lik yapamıyor.
- ÇED raporlarında gerçekçi çözüm yok.
- Yatırımcının parasını verdiği kişiye ÇED raporu yaptırılmaz.

Gülru Yıldırım (EKODOSD Derneği, Kuşadası):

- Kuşadası'nda Botanik Park kıyılarında inşaat suç duyurusundan sonra inşaat devam etti.
- Biz burada fok var dedik karşı taraf fok yok rapor var dedi. Karşı taraf Kuşadası'nda Sühan 360 Oteli dir. Ve resmi olmayan bir Bilimsel Rapor yazdırdılar bir üniversiteden bir akademisyene.
- Taraf istediği kişiye uzman görüşü raporu yaptırıyor. (bölgeyi 1 gün içinde incelemiş)
- Uzman görüşüne de kriter getirilmesi gerekir.

Av. Emre Baturay Altınok (Ankara Barosu Avukatı):

- Ekolojik etki değerlendirmesi 4 mevsim olmalı.
- Ama ivedi davalarda 2 ayda yapılabilir.
- İstedığınız uzmanı önerebilirsiniz.

Halim Kasım (TEMA Vakfı):

- SÇD'ye herkesin katkısı olmalıdır.

Can Yenyurt (Doğa Derneği, Ankara):

- Niteliksiz ÇED'in etkilerini gördüm. Birçok alanın bu tür ÇED Raporlarından dolayı mahvolduğuna şahit olduk.
- Bilimi öne çıkarmak, ÇED ve Bilirkişi Raporlarında gerçek bilimsel verilerin raporlarda yer almasını sağlamak gerekiyor.

SAD Panel Komitesi:

Çok teşekkürler. Değerli katılımcılar ve panelist misafirlerimiz, değerli katkı ve görüşleriniz için çok teşekkür ediyoruz. Çok değerli birer miras ve yaşam destekçimiz olan doğal yaşam alanları yabanıl habitatların korunmasına buradaki herkesin çok değer verdiğini görüyoruz. Yanlış, eksik ve yanıltıcı ÇED Raporları ve yanısıra yine yanlış, eksik ve yanıltıcı bilgilerle donatılmış Mahkeme Bilirkişi Raporlarının önüne geçilmesinde atılacak az ve öz adımlar var. Bunları görmek ve mevzuata sokmak lazım. Elbette uygulama kısmı da çok önemli. Ancak her şeyin bir başlangıcı var. Bu çok önemli sorunu süratle ve hep birlikte aşmak durumundayız. Sağlıkla ve esenlikle kalın.

PANEL SONUÇLARI:

ETKİN ÇED VE BİLİRKİŞİ UYGULAMALARI İÇİN TESPİT VE ÖNERİLER

- 1) ÇED ve Mahkeme Bilirkişi Raporlarının büyük oranda yanlış, yanıltıcı ve eksik bilgilerle donatıldığı ve yetkili mercilere sunulduğu ne yazık ki ülkemizde yaygın bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.
- 2) Bu sorunun kök nedenlerinden birisinin yetkin olmayan bilirkişilerin görevlendirilmeleri olduğu tespit edilen bir olgudur.
- 3) Mahkeme Bilirkişileri olarak görevlendirilenlerin birçok durumda görüş istenilen konuda uzman olmadıkları ve çoğu zaman görüşü sorulan konu üzerinde bir tek yayını, eseri veya raporu bile olmadan bu işi yaptıkları ülkemizde karşılaşılan yaygın bir sorundur.
- 4) Mahkemelerin BK atamasında önceden önlerine gelen listede yer alan uzman/akademisyenlerden seçim yapma mecburiyeti göz önünde bulundurularak, BK seçilme ve listeye girme kriterleri yanlışlık ve karışıklıklara yol açmayarak çok hassas olarak belirlenmelidir. Bu kriterler elbette mutlaka bilirkişi seçimi ve atanmasına ilişkin mevzuata yansıtılmalıdır.

- 5) Mahkemelerde BK olarak görev alacakların seçiminde yeni bir hukuki düzenlemeye gidilmeli ve söz konusu olan dava konusu hakkında gerçekten bilgi verecek ve yorum yapabilecek uzman/akademisyenlerin BK olarak seçilmesi sağlanacak mekanizma oluşturulmalıdır.
- 6) Bilirkişi belirleme kriterleri ve atanmalarına ilişkin ihtiyaç duyulan gerek birincil mevzuat (kanun) ve gerekse ikincil mevzuat (yönetmelik, yönerge) taslak çalışmalarında bu konuda görüş verebilecek STK, akademisyen ve hukukçulardan önceden görüş alınması ve bunların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi.
- 7) ÇED Raporları hazırlandıktan ve Çevre Bakanlığı'na (ÇED Gn. Md' lüğü) teslim edildikten sonra, Bakanlık değerlendirmesi sırasında, söz konusu olan proje ve olası etkileri konusunda uzman akademikerler, uzmanlar ve STK ların uzmanlaşmış temsilcileri ön görüşmeler ve yazışmalar suretiyle onay için teslim edilen ÇED Raporu hakkında mutlaka bir kalite kontrolden geçirilmesi ve rapordaki bilgilerin ve çıkarılan sonuçların filtre edilmesi gerekmektedir. ÇED Gn. Md' lüğü doğal olarak her konuda uzmanlaşmış olamaz ve bu da beklenemez. Ancak Yatırımcı firma ve Danışman firma ile konu üzerinde görüş verebilecek nitelikte uzmanlar arasında karar verici olması için bakanlığın onay öncesi bu bahsedilen filtreyi ve rapor kalite kontrolünü yapabilecek uzmanların devreye alınması sürecini işletmesi doğru bir yöntem olarak görünmektedir.
- 8) ÇED Raporlarına esas teşkil eden saha araştırmaları 4 mevsimi kapsamlı, geçmiş raporlardaki biyolojik çeşitlilik göz önüne alınmalı. Söz konusu alanda önemli bir tür gözden kaçabilir, bu bakımdan önceki dönemlere ait bilimsel yayınlar mutlaka dikkate alınmalıdır. Aksi halde söz konusu olan bölgede ekosistemin tam olarak anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bu bilimsel kural mevzuata yansıtılmalı. Böylelikle Danışman firmalar bunu bilerek ÇED Raporlama sürecine gireceklerdir.
- 9) Stratejik ÇED hukuku oluşturulmalı ve bunun Çevre Düzeni Planları (ÇDP) ile de uyumu sağlanmalıdır.
- 10) ÇED çalışması için mutlaka merkezi İdare tarafından ama bölge Üniversitelerinden görüş alınarak mekânsal alan belirlenmeli ve bu belirlemede de, havza, alt havza veya mikro havza esas alınmalıdır.
- 11) ÇED çalışmaları mekânsal ve zamansal olarak kümülatif etki inceleme esası olmalıdır.
- 12) Büyük veya entegre yapıtım projelerinde (karada termik santral ve kıyıda liman gibi) projeleri bölerek Parçalı ÇED çalışmasına izin verilmemelidir. Böylelikle

bazı firmalar alt projelere ayrı ayrı ÇED yaptırarak büyük etki tablosunun görülmesini engellemiş oluyorlar.

- 13) ÇED Yönetmeliğinin EK-3 Genel Formatı'nda sağlık, sosyal, kültürel etki değerlendirmeleri standart olarak yer almalıdır. Çıkarılan "alternatiflerin analizi" bölümü, tekrar genel formata eklenmelidir.**
- 14) Halkın katılımı; sadece ÇED sürecini değil, "Seçme, Eleme Kriterlerine Tabi" Projeleri de kapsayacak şekilde Yönetmelik değişikliği yapılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti de bir an önce Aarhus Sözleşmesini (sınır aşan konular çekinceli olabilir) onaylamalıdır.**
- 15) ÇED hukukunda gerektiğinde "red hukuku" nun da işleyeceği bir sistem oluşturulmalı, proje eşiklerinin sürekli artırılmasından ve "muafiyet hukuku" nun genişletilmesinden vazgeçilmelidir.**
- 16) ÇED Değerlendirme ve Onay işlerini herhangi bir Bakanlığa bağlı olmayan özerk çalışan bağımsız kurumlarca yapılması sağlanmalıdır. Bu konu elbette bir mevzuatla düzenlenmelidir.**
- 17) ÇED hazırlayan firma, kişi ve onaylayan uzman şeffaf şekilde açıklanmalı ve kamuoyuna açık şekilde örneğin web sitelerinde yayınlanmalıdır.**